ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR MINISTRLIGI

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLÍQTÍ RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI

SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ, SHARWASHÍLÍQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI NÓKIS FILIALÍ

VETERINARIYA MEDICINASÍ HÁM SHARWASHÍLÍQTAǴÍ AKTUAL MASHQALALAR HÁM OLARDÍŃ SHESHIMLERI

atamasındaǵı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya materiyalları TOPLAMÍ

15-noyabr 2024-jıl

"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari

TO‘PLAMI

15-noyabr 2024-yil

СБОРНИК материалов

международной научно и научно-технической конференции

"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"

15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR MINISTRLIGI

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLÍQTÍ RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI

SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ, SHARWASHÍLÍQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI NÓKIS FILIALÍ

VETERINARIYA MEDICINASÍ HÁM SHARWASHÍLÍQTAǴÍ AKTUAL MASHQALALAR HÁM OLARDÍŃ SHESHIMLERI

atamasındaǵı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya materiyalları TOPLAMÍ

15-noyabr 2024-jıl

"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari

TO‘PLAMI

15-noyabr 2024-yil

СБОРНИК материалов

международной научно и научно-технической конференции

"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"

15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

ТУЯЛАР ТРЕПАНАСОМОЗИ: КАСАЛЛИКНИНГ САБАБЛАРИ, БЕЛГИЛАРИ, ТАШХИСЛАШ ВА ДАВОЛАШ

Кунысов Б.М.[1], Абдиева Т.Ж.[2], Сабуров А.К[2].
[1]Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар университети Нукус филиали, bkunisov@mail.ru;
[2]Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети

Трепанасомоз (шунингдек, “су-ауру” деб ҳам аталади) — асосан Африка, Осиё ва Жанубий Америкада кенг тарқалган, туяларда учрайдиган хавфли юқумли касаллик. Ушбу касалликни Trypanosoma evansi турига мансуб бир ҳужайрали паразит қўзғатади. Трепанасомоз асосан чивинлар ва бошқа қон сўрувчи ҳашаротлар томонидан юқади. Касаллик анемия, кенгайган лимфа тугунлари, айниқса бачадон бўйни, бошнинг шишиши ва асабийлашишлар билан бирга келади. Ушбу касаллик туялар учун жуда хавфли бўлиб, ўз вақтида даволанмаса ўлимга олиб келиши мумкин [1.2.3].

Этиологияси ва юқиш йўллари.

Трепанасомознинг сабабчиси — Trypanosoma evansi бўлиб, бу паразит туялар қонида яшайди ва қон орқали бошқа ички органларга тарқалади. Касаллик асосан қуйидаги йўллар орқали юқади:

1. Чивинлар орқали: Tabanus (от чивини) ва бошқа қон сўрувчи ҳашаротлар инфекцияни бир туядан бошқасига ўтказади.
2. Яралар ва шикастланишлар орқали: Агар бошқа касал ҳайвонлар билан бир жойда турса, яралар орқали ҳам юқиши мумкин.
3. Ветеринария жарроҳлик асбоблари орқали: Дезинфекцияланмаган ёки тозаланмаган асбоблар орқали ҳам юқиши эҳтимоли мавжуд.

1-расм. Tabanus lineola етук шакли

Эпидемиологияси. Трепанасомоз касаллиги асосан чўл ва ярим чўл ҳудудларида кенг тарқалган. Одатда, чўл иқлимига мослашган туялар орасида касалликнинг юқори даражада тарқалиши кузатилади. Паразитлар учун юқори ҳароратли ва қуруқ шароитлар қулай бўлгани сабабли, трепанасомоз айниқса қуруқ иқлимли ҳудудларда кўпроқ учрайди.

Клиник Белгилари. Трепанасомознинг белгилари касалликнинг даражасига қараб ўзгаради. Дастлабки белгилари кам сезилсада, касаллик чуқурлашганда қуйидаги клиник симптомлар пайдо бўлади:

1. Анемия ва қон камлик: Паразитлар қизил қон ҳужайраларига зарар етказади, бу эса анемия ва қон камликка олиб келади. Қон камлик туфайли туялар кучсиз ва чарчаган кўринади.

2. Иштаҳанинг йўқолиши: Туялар иштаҳасини йўқотиб, вазн йўқотади.

3. Юрак уришининг тезлашуви ва нафас қисилиши: Қон айланиш тизими ёмонлашади, бу эса юрак фаолиятининг ортишига олиб келади.

4. Кўз ва бурун оқиши: Кўз ва бурундан оқмалар чиқади, бу эса касалликнинг ривожланишига ишора қилиши мумкин.

5. Тананинг шишиши: Айрим ҳолатларда ички органларда шиш ва бўғимларда оғриқ сезилади.

6. Тана ҳароратининг ошиши: Касаллик жараёнида юқори иситма кузатилади [4.5].

Касалликнинг Оқибатлари. Агар трепаназомоз ўз вақтида даволанмаса, касаллик қуйидаги оқибатларга олиб келиши мумкин:

Сурункали анемия: Касаллик давомида қон ҳужайралари йўқотилиши натижасида анемия доимий тус олиши мумкин.

Ички органларнинг шикастланиши: Паразитлар ички органларга зарар етказиши, бу эса юрак, жигар ва буйрак фаолиятининг ёмонлашишига олиб келади.

Ўлим: Трепанасомознинг оғир шаклларида ўлим эҳтимоли юқори ҳисобланади.

Ташхислаш. Трепанасомоз диагностикаси эпизоотик, клиник, патологик маълумотлар ва лаборатория текширувлари натижалари (микроскопик, серологик; су-ауру учун - микроскопик, биологик, серологик ва формалин реакцияси) асосида амалга оширилади.

Тадқиқот учун лабораторияга қуйидагилар юборилади:

су-ауруда - касалликка шубҳа қилинган ҳайвоннинг периферик томирларининг (қулоқ, дум, гул тожи) юпқа қон суртмалари, ўлик ҳайвоннинг жигар қисми, талоқ, лимфа тугунлари. Эзилган томчидаги қонни ўрганиш фермада ўтказилиши мумкин: қин шиллиқ қаватининг турли жойларидан қон аралашмаси, сийдик йўллари, сперма, кесилган экссудат, шиш ва плиталар.

Трепанасомозни аниқ ташхислаш учун қуйидаги усуллар қўлланилади:

1. Микроскопик таҳлил: Ҳайвоннинг қонидан намуналар олиниб, микроскоп остида Trypanosoma evansi паразитини аниқлашга ҳаракат қилинади.

2. Серологик таҳлил: Иммуноассай каби тестлар орқали ҳайвонда паразитга қарши антителалар мавжудлиги аниқланади.

3. ПСР (Полимераза занжир реакцияси): Касалликни юқори аниқликда аниқлаш учун молекуляр усуллар, масалан, ПСР усули қўлланилади [1.3].

Эркак туялардан уретранинг шиллиқ қаватидаги турли жойлардан қирқишлар уретрал қошиқ ёрдамида олинади. Шу мақсадда эркак туялар

маҳкамланади ва 100 кг тана вазнига 7,5 сс дозада круп соҳасига мушак ичига юборилади. 7-10 дақиқадан сўнг уретра қошиғи 5-6 см чуқурликка киритилади ва уретра девори бўйлаб 3-4 та олдинга ва орқага ҳаракат қилинади. Шундан сўнг, уретранинг патниси эҳтиёткорлик билан чиқарилади, материал рН 7,0-7,2 физиологик эритманинг пробиркасига туширилади ва резина тиқин билан ёпилади.

Эркак туялардан сперматозоидлар сунъий қинга йиғилади, стерил 2 кубик найчаларга қуйилади ва қопқоқ билан ёпилади.

Периферик томирларнинг қон суртмалари, ички органлардан, экссудат ва сперматозоидларнинг қириб ташлашлари 20-25 дақиқа давомида масса улуши 96% бўлган ректификацияланган этил спирти билан маҳкамланади, Романовский бўйича 30-50 дақиқа давомида бўялади (Гиэмса бўёғи 1:20 суюлтириш), фильтр қоғозида бўёқ излари йўқолгунча рН 7,0-7,2 сув билан дистилланган ёки дистрланган суви билан ювилади, қуритилади ва иммерсион микроскоп тизимида текширилади.

Микроскопия пайтида шуни ҳисобга олиш керакки, су-ауру касаллигини қўзғатувчи трипаносомалар морфологик жиҳатдан фарқланмайди, шпинделсимон шаклга эга, олд учида учи ва орқа учида бироз юмалоқ бўлади. Трипаносомаларнинг ситоплазмаси зангори бинафша рангга, ядроси қизил, кинетопласт ва флагеллум пушти рангга бўялган (бўяш интенсивлиги бўяш вақтига ва бўёқ сифатига боғлиқ).

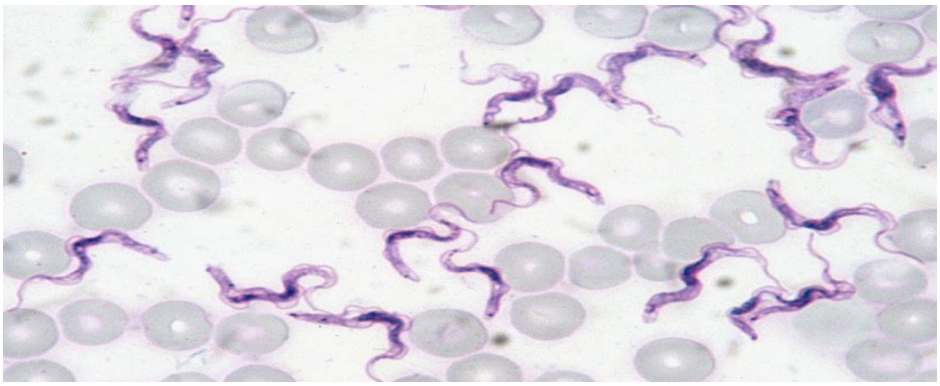

2-расм. Трипаносоманинг микроскоп остида куриниши.

Даволаш. Трепанасомоз касаллигини даволашда махсус антипаразитар дорилар ишлатилади. Кўп ҳолларда қуйидаги дори воситалари қўлланилади:

1. Сурамин: Бу дори паразитларни йўқ қилишда самарали ҳисобланади.

2. Диминазен ацетурат: Энг кенг тарқалган ва арзон даволаш воситаларидан бири бўлиб, ҳайвонларда касаллик белгилари пайдо бўлишининг олдини олади.

3. Меларсопрол: Оғир ҳолатлар учун мўлжалланган бу дори ҳайвонларда юқори таъсир кучига эга, аммо уни қўллашда эҳтиёткорлик талаб этилади.

Даволашнинг муваффақиятли бўлиши учун касаллик бошланғич даврда аниқланиши керак. Даволаш даврида ҳайвонни тоза ва гигиеник шароитда

сақлаш, уларни яхши озиқлантириш ва паразитлардан ҳимоя қилиш муҳимдир.

Профилактика. Трепанасомоз касаллигининг олдини олишда профилактик чораларга катта аҳамият қаратиш керак. Қуйидаги чоралар энг самарали ҳисобланади:

1. Ҳашаротларга қарши чоралар: Tabanus ва бошқа қон сўрувчи чивинларга қарши мунтазам равишда дезинфекция қилиш ёки ҳашаротларга қарши воситалардан фойдаланиш керак.

2. Вакцинация: Баъзи мамлакатларда туяларнинг трепанасомозга қарши вакцинацияси амалга оширилмоқда. Бу касалликдан ҳимояланишда ёрдам беради.

3. Ветеринария кўригидан ўтказиш: Туяларни мунтазам равишда ветеринар кўригидан ўтказиб, касалликнинг дастлабки белгиларини аниқлаш имкониятини оширади.

4. Туяларни соғлом сақлаш: Уй ҳайвонлари, айниқса, қонни сўрувчи ҳашаротлар таъсирига тушиши мумкин бўлган жойларда, алоҳида ҳимоялаш чоралари билан сақланиши лозим.

Хулоса. Трепанасомоз — туяларда учрайдиган оғир касаллик бўлиб, у ҳайвонларнинг саломатлиги ва маҳсулдорлигига жиддий хавф туғдиради. Ушбу касалликнинг профилактикаси ва ўз вақтида ташхислаш чораларини кўриш орқали катта йўқотишларнинг олдини олиш мумкин. Трепанасомозга қарши курашда ветеринария хизматларининг ўрни муҳим ҳисобланади. Мунтазам кўриклар ва аниқ ташхислаш чораларини кўриш орқали туяларни соғлом сақлаш ва касалликнинг тарқалишини олдини олиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Baymuratovich, D. A., Qurbaniyazova, G., & Avezimbetov, S. (2023). Epizootological Features Of Trypanosomiasis (Sleeping Sickness) In Camels And Horses In The Northern Regions Of The Republic Of Karakalpakstan. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1158-1163.

2. Shavkat A., Barlikbayevich E. A. Q., Allaniyazovna P. D. In the Conditions of Karakalpakstan, Sheep Fascialosis and Fasciola Gigantica Were First Found in the Lungs. – 2023.

3. Dosumbetovich, A. S., & Komoladdinovich, K. S. (2021). New Effective Methods of Treatment of Persistent Infertility in Cows (Corpusluteumpersistens). *Academicia Globe*, *2*(05), 37-41.

4. Avezimbetov Shavkat Dosumbetovich, Seypullaev Azamat Kutlymuratovich, & Dauletbaev Nursultan Paraxat ulı. Effective ways of treatment of hidden chronic endometritis in cattle in karakalpakstan. Academicia Globe: Inderscience Research, (2021). 2(05), 240–244.

5. Avezimbetov Sh, & Taylakov, T. I. (2020). Systematics Of Paramphistomatosis, Methods Of Diagnosis, Epizootology, Pathogenesis, Origin Of The Disease And New Methods Of Treatment. *The American Journal of Veterinary Sciences and Wildlife Discovery*, *2*(06), 1-6.